

**ДЕТСКО ЛЕКСИКАЛНО РАЗВИТИЕ:
ПРАГМАТИКА НА СИНОНИМИТЕ, ОМОНИМИТЕ,
ПАРОНИМИТЕ И АНТОНИМИТЕ**

Кристина Танева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

The paper presents an experimental study of the interpretation and the adequate usage of antonym and paronym pairs, synonyms and homonyms by children aged five to seven. The research throws light on both the essence of the language phenomena paronymy, synonymy, homonymy and anthonymy, the typology of its occurrence in children's language and speech. The empirical data described and interpreted outline the linguistic and didactic projections of these lexical groups in children's lexical development.

Key words: child, synonym, antonym, paronym, homonym, vocabulary, lexical principles, lexical development

Въведение

Настоящата студия представя резултатите и анализа на експериментално проучване на детското лексикално развитие, в частност – на прагматиката на лексикалните групи синоними, пароними, омоними и антоними в края на предучилищната възраст. Те постепенно навлизат в активния речник на човека през годините на ранния онтогенезис. Появата им се мотивира от разширяването на познавателния хоризонт на детето в процеса на опознаване на предметния свят и света на човешките взаимоотношения.

Усвояване на думите – речникът

В своята книга „The Lexicon in Acquisition“ Ив Кларк, известна американска лингвистка и психолингвистка, пледира за основополагащото място на речника в езика и изключителната му роля за усвояването на езика (вж. Кларк 1995). Напълно можем да се съгласим с нея, че „думите правят езика“ (Кларк 1995: 1).

В потвърждение на това твърдение изследователите на езиковия генезис насочват вниманието си към отговора на въпроса: „Какво

трябва да научат децата, усвоявайки думите на своя роден език?“ Децата слушат внимателно словоупотребата на възрастните говорители и възприемат формите на лексемите в най-общ вид и следващата им задача е да натовалят тези форми със значение, като очертават, по мнението на Ив Кларк, възможното значение на дадена дума. Почтно казано, „за всяка дума децата трябва да съберат всички видове информация в паметта. Трябва да съберат значенията на всяка дума, да определят към кой клас (граматически род – бел. моя, Кр. Т.) принадлежи тя (дали е глагол, или съществително име например), нейната вътрешна структура (дали може да се раздели на по-малки части) и как се произнася“ (Кларк 1995: 1).

Лексиконът на езика е запас от установени думи, с които говорещият може да разполага, когато говори и когато трябва да разбере това, което чува. Този запас се съхранява в паметта по начин, който е удобен за локализиране на съответните лексикални единици с цел да се използват за говорене и разбиране. За да направят това, говорителите трябва да са в състояние да идентифицират думите или чрез търсене в паметта, за да ги разберат, или чрез възстановяване в ролята на подходящи форми за изразяване на специфични значения при речевата продукция.

Процесът на възприемане и запомняне на отделните лексеми се развива сравнително бързо – ако в началото на втората година детето разпознава и употребява около 20 – 40 думи, то в края на третата техният брой е 1000 – 1500 (вж. Остерийт 2007, Блажев, Попова 1995). Натрупването на думи обаче не гарантира тяхното адекватно възприемане, усвояване и активно употребяване. „Думите образуват най-малките семантични единици, които могат да се движат около изречението“ и така да оформят нови съчетания с различни значения (Кларк 1995: 2). За да се извършат подобни действия, децата трябва да усвоят не само фонологичната форма на лексемата, но и двете функции на думата – „предметна отнесеност“ и „значение“ (вж. Виготски 1983). Овладяването на звуковия облик и значението на думата е относително сложен процес и се разгръща през годините на ранния онтогенезис. Необходимо е у детето да се развие способност за идентифициране на формата на думата, нейното начало и край, така че то да я отделя в потока на речта и да осмисля практически връзката между нея и предмета или обекта, който тя назовава.

Принципи в лексикалното развитие на детето

В прагматиката са описани два основни принципа, които управляват употребата на езика от човека и в началото на онтогенезиса, и през зрялата му възраст – *конвенционалност (условност)* и *контраст* (Кларк 1991, 1995: 31, Танева 2011). И двата се откриват от децата още в ранна възраст. Те са „определящи при конструирането на функции, използвани при непознатите думи, съдействат също така и за освобождаване от нежелани свръхрегулации“ (Танева 2008: 528).

Най-съществената идея на *конвенционалността* е: думите имат условно значение. Конвенционалността е договореност между членовете на даден езиков колектив как да се изрази определено значение. Тя е важна и полезна за езика, тъй като осигурява взаимно разбиране между членовете на общността, последователност и устойчивост във времето. По този начин се гарантира съществуването на езиковата общност.

Успоредно с конвенционалността се проявява и *принципът на контраста*, който гласи, че всеки две форми си контрастират в значението или различните форми имат различно значение, за да бъдат разпознавани дълго време (Кларк 1991, 1995). Две различни значения могат да бъдат и често са изразявани от една и съща форма, пример за това са омонимите: *коса* (част от човешкото тяло и инструмент за подрязване, косене на трева). Заедно тези два принципа задават определени граници на възможностите на говорещите да предават интенционалните значения към слушателите. Взаимодействието между тях води до създаване на нови думи в случаите, когато липсва форма за изразяване на някакво значение. Възрастните рядко измислят нови думи с представено вече в съществуващия речник значение. Принципно те избират такива, че да контрастират на познатите и условно приетите. „Децата би трябвало да следват същия курс на поведение, но тяхното знание на условно приетия, утвърден речник е твърде ограничено в сравнение с възрастните и затова техните намерения често съвпадат в значението с вече известните думи – думи, които те вече са усвоили“ (Кларк 1991: 32). По думите на Ив Кларк ранното откриване и спазване на контраста от децата се развива успоредно с детското разпознаване на намеренията на човешките индивиди като част от ирационалното поведение (Кларк 1995). Малките деца разбират, че възрастните винаги правят нещата интенционално, че изборът на една или друга дума е продиктуван от конкретна причина, което означава, че думите не са еквивалентни, а си контрастират по един или друг начин.

Други три принципа, проявяващи се в детската реч и едновременно с това влияещи върху развоя ѝ, са *простотата на формата* (simplicity of form), *прозрачността на значението* (transparency of meaning) и *продуктивността* (productivity).

Простотата на формата улавя факта, че при първото измисляне на думи децата правят възможно най-малко промени при оформянето на нова дума от части, които те вече познават. Детските неологизми се появяват за първи път около края на втората година. Децата разчитат на вече познатите елементи (цели думи), за да образуват нови думи. След тази възраст малките включват афикси в репертоара си и скоро след това придобиват знания за значенията на афиксите и как да ги комбинират със съществуващите думи.

Принципът *прозрачност на значението* е свързан с факта, че когато децата обогатяват лексикона си със свои неологизми, те извършват това само с помощта на познати думи и афикси, комбинирайки ги, за да изразят нови значения.

Последният принцип, *продуктивността*, засяга избора, който деца и възрастни правят, когато има няколко възможни форми, които могат да се използват в създаването на нова дума. Най-често той се дефинира в границите на честотата на типа форма в създадени парадигми, но те обикновено отразяват минала продуктивност.

Методика на изследването

Научното изследване има за цел да проучи състоянието на детския лексикален фонд в края на предучилищната възраст и възможностите за целенасоченото му развитие и подобряване, отчитайки прагматичните принципи, на които то се основава. Обект на изследване е качественият състав на детския речник, а предмет – осъзнатата употреба на синоними, антоними, пароними и омоними в речта на 5–6-годишни деца.

Експерименталното изследване включва три последователно проведени етапа: констатиращ, формиращ и контролен.

Констатиращ етап на изследването. Той включва четири тестови задачи, изпълнявани от децата индивидуално, и цели да установи употребата на лексикалните групи синоними, антоними, пароними и омоними в специално мотивирани речеви ситуации.

Тестови задачи

Задача 1. Посочване на синоними по дадена дума стимул: *красив, весел, смел, ходя, тичам, родина, играя, плача, купувам.*

Задача 2. Посочване на дума антоним по дадена дума стимул: *говоря, вреден, глупав, голям, див, стар, нисък, откривам, намалявам, добро.*

Задача 3. Тълкуване на значението на думи омоними и измисляне на изречения с тях: *син, мозайка, купа, китка, пръст, ток, принцеса, пара, кола.*

Задача 4. Диференциране по значение на думи пароними: *телевизор – телевизия; златен – златарски; безценица – безценен; любопитен – любознателен; цветен – цветарски; пирон – перон; реклама – рекламация; месен – местен; шунка – шумка; шампион – шампоан.*

Формиращ етап на изследването. Тази част от експеримента има за цел прилагането на предварително подготвени дидактични задачи и упражнения в процеса на организираното обучение по български език в детската градина (в рамките на три месеца). В съдържателен и лингводидактичен план те са ориентирани към активизиране и уточняване на предварително определени думи в изследваните лексикални групи.

1. „Открий излишната дума“. Задаване на синонимен ред с прибавена излишна дума, която децата трябва да открият. Например:

- *палат, дворец, камък, замък;*
- *весел, радостен, тъжен, усмихнат;*
- *лъжа, измама, красота, подлост;*
- *юнак, герой, храбрец, сладолед, победител;*
- *чист, подреден, тежък, спретнат;*
- *голям, огромен, светъл, грамаден;*
- *бърз, пъргав, сприхав, спокоен, нервен;*
- *летя, долитам, хвърча, падам, прехвърчам;*
- *дарование, способност, талант, дарба, оптимизъм;*
- *яд, гняв, ярост, почивка.*

2. „Посочи думичка! Кой може да бъде... (светъл)?“. Съставяне на словосъчетания със зададени думи от определен синонимен ред: *све-*

тъл, безоблачен, ясен, ведър; малък, миниатюрен, дребен, ситен, незначителен; пътуване, разходка, поход, пътешествие; нежен, мил, внимателен, галъвен, ласкав.

3. „Попълни пропуснатата дума“. Попълване на пропуснатата дума в текст чрез избор на дума от няколко предложени синонима:

„Тръгна Зайо умърлушен из гората. Ще трябва другаде да се подслони. На някое по-скрито място.“

Умърлушен – тъжен, наскърбен, свит, мълчалив

Подслони – приюти, прибира, скрива

Скрит – прикрит, скътан, таен, потаен

4. „Опиши с колкото можеш повече думички животното, което ще назова, така че да разбере всичко за него!“ – *вълк, кон, лисица, мечка.*

5. „Кажете противоположната дума!“

През лятото е горещо, а през зимата е

Заекът е пъргав, а мечката е ...

Столът е тежък, а балонът е ...

Блокът е висок, а къщата е...

През лятото денят расте, а през зимата ...

6. „Кажете къде е играчката!“ – употреба на антоними в определена предметна ситуация.

Деца, погледнете играчката! Как се казва тя? Къде я поставих? – Високо на етажерката. А сега? – Ниско долу, на масата.

7. „Съставете изречения с думите!“ (омоними): *паста, модел, купа, китка, мозайка, сервиз, принцеса, хора, плитка, лист.*

8. „Изберете подходящата дума!“ – упражняване на уменията за диференциране на двойките пароними.

Моят братовчед издаде нова сбирка / спирка със стихотворения.

Дядо ми е дърводелец и ме научи да забивам пирони/ перони.

Стенният часовник се нуждае от нова батерия/бактерия.

След вкусната вечеря аз съм сит / ситен.

Мама направи реклама/рекламация на новите си обувки, защото бързо се разлетиха.

Контролен етап на изследването. Той цели да установи наличието на резултат от мотивираните речеве въздействия във формиращия етап и да регистрира промяната при изпълнението на лексикалните задачи.

Психолингвистични особености на употребата на лексикалните групи синоними, антоними, омоними и пароними от 5–6-годишни деца

Антоними

Резултатите от експерименталното проучване на употребата на антоними доказват категорично успоредното проявяване на принципите на конвенционалността и контраста и откриването им от децата в ранна възраст. Във всички етапи изследваните деца безпогрешно посочваха съответстващите антоними, нещо повече – в контролната фаза 33% от тях назовават повече от една дума, която е подходяща като семантичен антипод. С други думи, примерите демонстрират откриване на синоними по необичаен начин. Например: *засмян* – *разсърден*, *начумерен* (Божидар), *тъжен*, *разсърден*, *разплакан* (Гергана), *тъжен*, *сърдит*, *ядосан*, *разсърден* (Стефан Х.); *тишина* – *врява*, *олелия*, *шумотевица* (Емил).

Еднотипните отговори, които дадоха всички деца в констатиращия етап, оформиха двойки антоними: *говоря* – *мълча*, *голям* – *малък*, *дебел* – *-слаб*, *глупав* – *умен*, *нисък* – *висок*, *намалявам* – *увеличавам*. Те илюстрират овладяността на семантичното противопоставяне в периода от 5- до 6-годишна възраст. Любопитен детайл от детските реакции на думите с противоположно значение са различията, които се получиха при лексемите *див* и *стар* – 55 % от децата посочиха като антоним на *див* – *питомен*, а останалите – *домашен*. За думата *стар* се назоваха два антонима, противоположни на първите две значения на тази многозначна дума, които са с най-висока фреквентност на употребата: *млад* (61%) – на значението „който е живял много години, възрастен“, и „нов“ (39%) – на второто значение – „който съществува отдавна, от много време“ (вж. Буров, Пехливанова 2009: 234). Посочените факти са доказателство за осъзнатост на многозначността на думата „стар“.

Интересни са отговорите на думите стимули *откриване* и *добро*. На първата са посочени четири възможности от различни деца: *закривам*, *не намирам*, *скривам* и *покривам*. На втората 49% са казали като антоним *лошо* и 51% *зло*.

Омоними

„Ако за изразяването на всяко ново значение човек се стремеше да използва винаги ново звукосъчетание, той би изпаднал в изключително трудно или дори в съвършено безизходно положение. Затова самият език дава възможност с едно и също звукосъчетание (напр. ко-са) да се изразяват различни значения и обратно, с различни звукосъчетания (напр. пирон и гвоздей) да се изразява едно и също значение“ (Блажев, Попова 1995: 34).

Изследваните деца разпознаха и посочиха словоупотребите на думи с еднакъв звуков състав, еднакво произношение, но с различно лексикално значение (омоними). Като затрудняваща ги се очерта думата „мозайка“: децата посочиха значението ѝ „вид детска игра за нареждане и съставяне на изображения“, което е едва на трето място в речника, но много близко до техния опит. Основното, прякото значение на тази дума от италиански произход – „художествено изображение или украса от плътно прилепени едно до друго разноцветни късчета от дърво, стъкло, мрамор, метал, камък, емайл и др.“ (вж. Милев, Братков, Николов 1964: 406) – те не успяха да посочат, както не познаваха и следващото ѝ значение – „вид пъстра настилка от цимент и дребни камъчета“ (пак там). Само две от децата (Александрина, 6,2 и Ина, 6,0) образуваха изречения, които доказват познаване и на други значения на лексемата: *Мозайката е детска игра. Сутрин нареждам мозайка в детската градина. Аз правя рибка с мозайка. Аз правя ограда с мозайка.*

Измислянето на изречения с различните думи омоними демонстрира широтата на словоупотребата, някои от примерите са изключително точни в семантично отношение. Например: *Пръстчето на ръката ми е малко. Цветето е засадено в пръстта; Токът е опасен за децата и не трябва да пипаме контактите. Мама има обувки с висок ток. (Александрина); В купата се слага супа. Купа получава този, който побеждава; Принцесата е дъщеря на царя. Принцесата е фийлика и мама ми я прави за закуска (Александър); В колата се возим с мама и тати. Колата се пие (Валентин); Аз мога да си купя сладолед с пара. От горещото кафе излиза пара (Васил); Китката на ръката ми е малка. В градината има красиви китки цветя; Малкото ми братче Ники е син на мама и тати. Блузката ми е синя“ (Вики).*

По отношение на думата *син* тълкуванията и създадените изречения, доста еднотипни като смисъл и строеж, убедително говорят за диференциране на значенията ѝ в смисъл на „дете на своите родители, от мъжки пол“ и наименование на цвят: *Синът е дете на майката.*

*Дънковата ми пола е синя (Гергана); Майката и бащата си имат син. Моят панталон е син на цвят (Константин) – децата са в позицията на страничен коментатор, докато Дарина, независимо че различава двете значения, се затруднява да обясни статута на мъжкото дете и възприема себе си в тази роля: *Аз съм син на тати. Аз рисувам море със сини боички.**

Много малка част от изследваните деца (10%) предлагат по три различни значения на даден омоним, което говори за наблюдателност и бърза памет – например Константин образува следните изречения за лексемата „купа“: *В купата обичам да ям „Нескуик“.* *Картата със сърце се казва купа.* *Купата от „Формула 1“ спечели „Ферари“.* Сравнително рядко (34%) се наблюдава неточност или разминаване в прякото значение на някой омоним – обикновено при такъв, който е с ниска честота на употреба – например „китка“ в значението си на „букет“ се възприема като едно цвете, а не сбор от няколко цветя: *Цветето китка ухаеше и цъфтеше все повече и повече.* При същите тези деца се наблюдава преносна употреба на думите: *Китката на ръката беше много весела, защото все я мърдаха* или *Парата излизаше от чая и отиваше на гости на небето* (Константин).

Пароними

„Явлението паронимия е близко с другите явления, характеризиращи лексико-семантичните отношения между думите: полисемия, антонимия, омонимия, синонимия. Чести са случаите на пресичане с тези явления, като при едни наблюдаваме съвместимост, при други рязко разграничаване, поляризиране, а при трети – преразпределяне на смисловите връзки между думите“ (Василева 1988: 9). Между паронимията и антонимията можем да открием смислова съвместимост. Съществуват двойки, които са противоположни по значение, но поради звуково сходство образуват паронимна двойка като например *експорт* и *импорт*. Звуковата близост е предпоставка подобни думи да не се диференцират от децата и да се употребяват погрешно, но най-вече породи непознаване на значението на двете лексеми и липсата на лингвистичен и комуникативен опит в конкретната словоупотреба.

Паронимите се отличават от другите лексико-семантични групи преди всичко по възможността да се заменят взаимно в речевата употреба като резултат от неволна и неосъзната грешка не само от малките деца, но и от възрастни хора с богат речев опит. Доказателство за това са резултатите от констатиращия експеримент – непознати за децата се оказаха словоформите *рекламация*, *любознателен*, *перон*,

месен, местен, което води до недиференцирането на съответните паронимни двойки: *реклама* и *рекламация*, *любознателен* и *любопитен*, *пирон* и *перон*, *месен* и *местен*. Точно разбрани и обяснени от тях са двойките: *телевизор* и *телевизия* – според Ина телевизорът е уред, благодарение на който гледаме разнообразна телевизия (само едно дете не различава двете думи и обяснява, че означават едно и също нещо); *безценен* – *безценица* (първата дума означава „няма цена, не може да се купи“, а безценица означава „безплатно“ – Александрина, 6,0; Александър прави различно диференциране – той уточнява, че *безценен* се отнася за мъж, а *безценица* – за жена, като така демонстрира граматически усет за рода на съществителните и прилагателните имена). Всички изследвани деца асоциираха думата „безценен“ със своето семейство и близки хора, с всичко „ценно, което не може да се купи с пари“. Голяма част от тях обясняваха, че „децата са всичко най-мило и скъпо за своите родители и затова са безценни“. Думата *любознателен* от двойката *любознателен* – *любопитен* се свързва с „човек, който иска да знае много неща; да искаш да знаеш много за животните и планетите; любознателният иска да знае повече и чете много книги; който се учи, за да знае нещата; да чете и да иска да знае много за нещо; чете, за да научи всичко“. *Любопитният* се определя като човек, който „наднича в чуждите къщи, иска да види всичко, иска постоянно да слуша другите, иска всичко да чуе и разбере, досажда с въпроси“. Божидар диференцира лексемите в паронимната двойка, като посочва обща семантична основа, която се различава в отношението към хората или животните и планетите: *любопитен* – „иска да знае много неща за хората“, а *любознателен* е този, който „иска да знае много за животните и планетите“. Около 24% от децата поставят знак за равенство между семантиката на двете думи.

Впечатляващи са детските коментари за двойката *златен-златарски*. Мнозинството деца определиха двете думи като различни по значение и докато за прилагателното *златен* категорично посочиха значение „направен от злато“, то за *златарски* определенията демонстрираха сравнително семантично разнообразие: „продава злато; фамилия, продават бижута; в него продават златни неща; да правиш или продаваш злато“. Едно от тълкуванията впечатлява с етимологичната си проникателност – „фамилия на човек, който продава злато“ (Стефан 6,1). 19% от децата приравняват значението на двете думи, а други 5% образуват като асоциативна речева реакция словосъчетания, които са трайно наложени и семантично верни и адекватни: *златен пръстен*, *златарски магазин* (Вики К.).

Паронимни двойки, които децата коментираха доста изобретателно, са: *шунка* („салам“, „месо за ядене“, „кръгло месо за ядене“) и *шумка* („листо“, „листенце от дървото“, „опадали листа“, „едно листо“); *шампион* („победител в спорта“, „спечелил състезание“, „победител“, „да печелиш награди“, „който побеждава другите“, „печели купа“, „който печели всичко“) и *шампоан* („за коса“, „за миене на тяло и коса“, „за къпане“). Лексемите *месен* и *местен*, които 95% от изследваните не коментират, не познават и приравняват по значение, едно от децата (Вики) коментира така: *месен* е „направен от месо“, *местен* е „преместен“. Този пример насочва вниманието ни към възможността шестгодишните деца да притежават металингвистични умения за различаване на отделните морфемни – суфикси и префикси – на практическа основа и за търсене на тълкуване сред граматическите образци, които детето е натрупало чрез речево-езиковия си опит.

От двойката *пирон* – *перон* всички познаха първата дума и я дефинираха като „забива се с чук, забива се, за да не падне къщата“, но втората 100% не знаеха и дори нямаха предположения. Подобни са резултатите при *реклама* и *рекламация* – първата е „това, дето го дават по телевизията, за да го видим“, други са предметно-конкретни („по средата на филма дават реклами на перални“), трети деца отдават значение на социалния образ и популярността, които са свързани с рекламата („да те снимат и да си по телевизията“); Михаела допълва, че „операторите ги снимат за телевизията“. Половината от изследваните не познават значението на думата *рекламация*, а останалите го определят по следния начин: „върщаме нещо, от което не сме доволни“.

Упражненията и задачите от формиращия експеримент допринесоха за разясняване на непознатите лексеми и активното им включване в речта на децата.

Синоними

Синонимията е една от съставлящите категории на съотносителността на способността за езиково изразяване. Лексическите синоними по дефиниция са думи, които са тъждествени или близки по значение. Синонимната връзка е може би най-популярната семантична връзка в лексиката – в езика има немало думи, за които бързо и лесно всеки говорител ще посочи синоними (красив – хубав, прекрасен; приятел – другар), но не бива да пропускаме факта, че трудно се откриват абсолютно препокриващи се по значение думи от рода на езикознание – лингвистика, творчество – креативност.

По отношение на принципа на контраста можем категорично да кажем, че децата активно отхвърлят синонимите, тъй като смятат, че непознатите думи назовават непознати обекти и когато открият, че това са нови думи за вече познати предмети, се връщат към предишните наименования, а празните в речника си запълват със собствени неологизми.

„Действието на тази езикова реалност, която в широк смисъл обхваща не само речниковия състав, но и граматиката, учените наричат „закон за асиметричния дуализъм на езиковия знак“, тъй като чрез нея се нарушава практически неосъществимата в естествените езици симетрия всяко ново значение да е изразено от нова дума или форма и всички различни думи или форми да изразяват само нови значения“ (Карцевский 1965, цит. по Блажев, Попова 1995: 34).

Събраните и описани от Бл. Блажев и В. Попова примери от детската реч демонстрират влиянието на посочения закон още в ранна детска възраст при първите прояви на речева дейност. Той се прилага от детето първоначално при срещата му с явлението многозначност на думата, а след това и при откриване на синонимията. Скромният речников състав и все още неовладяната обобщаваща функция на думата в първите месеци след проговарянето е причина детето да използва една дума за означаване на цяла предметна или речева ситуация. Често пъти тази дума функционира в съвършено различни смислови контексти и единствено най-близките могат да „преведат“ речта и да разберат желанията на детето.

„Наред с двойките синоними, единият от които се отнася към т.нар. „бебешки“ думи (срв. *ям* и *папкам*, *спя* и *нанкам...*), децата лесно свикват и с употребата на общите за всички възрасти синоними от типа *пирон – гвоздей*, *бягам – тичам*, *улових – хванах* и др.“ (Блажев, Попова 1995: 35).

Групата изследвани 5–6-годишни деца без затруднение посочиха синоними за думите стимули. Затрудниха ги *играя* (29% не посочват синоним) и *родина* (53% не могат да се досетят за синоним). Прави впечатление, че децата не реагират винаги със съответстващата част на речта – например на глагола *играя* се реагира с думата *палав*, т.е. детето избира лексема, която е прилагателно име, и посочва признак, характеризиращ играещото дете; на глагола *плача* – с *тъжен съм*, т.е. назовава се мин. страд. причастие за състоянието, последващо действието, изразено със съответния глагол. Данните очертават думи с особено висока фреквентност, на границата на езиковия шаблон – например 50% от децата посочват като синоним на *весел* прила-

гателното *щастлив*, на *красив с хубав* отговарят 61% от анкетираните деца, а 29 % посочват повече от един синоним – добавят думите *чаровен, великолепен, идеален, нежен, невероятен, прекрасен*. Всички деца са отговорили еднакво, като са посочили за синоним на думата *ходя* – *вървя* и на *тичам* – *бягам*, на *казал* – *продумал, отговорил, говорил, думал, обяснил, споделил*. Най-често посочваните думи синоними на *купувам* са *пазарувам* и *харча, давам пари*.

Съпоставителният анализ на резултатите от констатиращия и контролния етап подчертава активизацията и семантизацията на пасивния лексикален фонд благодарение на специалните лексикални упражнения и задачи. Доказателство за това е назоваването на повече от 4 синонима на дадена дума на контролните задачи: *юнак* – *смелчага, храбрец, силен човек, победител* (Емил); *голям* – *едър, висок, грамаден, огромен* (Гергана); *казвам* – *говоря, приказвам, дърдоря, бърборя* (Вики).

Изводи и заключение

1. Синонимите се оказаха най-трудната за усвояване лексикална група – тяхното откриване и назоваване изискваше най-дълго време и целенасочена работа.

2. Децата активно отхвърлят употребата на синонимите, смятайки, че те са непознати думи, които назовават непознати обекти. Когато открият, че това са нови думи за вече познати обекти, те се връщат към предишните наименования.

3. Антонимите и омонимите са категориите, които най-малко затрудняват 5–6-годишните деца.

4. При посочване на синоним се търси лексикалното противопоставяне и се допуска отклонение от съответната граматична форма: *играя* – *палав*.

5. Двойките пароними не затрудняват децата при диференциране на значението, но съществуват отделни изключения: *месен* – *местен, любознателен, рекламация, перон*.

6. Детският речник се обогатява и активизира в хода на интересна за децата дейност.

7. От съществено значение за семантизацията на речника е не толкова неговото количествено обогатяване, а осмислянето на значението на думите и точната им употреба в разнообразни речеве ситуации.

Макар обогатяването на детския речник да се извършва главно при непосредственото възприемане на предметната и социалната сре-

да, езиковата работа над думата е определяща за металингвистичната компетентност на 5–6-годишните, за изграждане на умение за подбор на подходящи антоними и синоними, за да придадат децата по-богата нюансираност на речта си и добре да познават и употребяват омонимите и паронимите в съвременния български език.

ЛИТЕРАТУРА

- Блажев, Попова 1995:** Блажев, Бл., В. Попова. *Чудесата на детската реч*. София: Тилиа, 1995.
- Буров, Пехливанова 2009:** Буров, Ст., П. Пехливанова. *Малък тълковен речник на българския език*. Велико Търново: Слово, 2009.
- Василева 1988:** Василева, Ст. *Речник на близкозвучащите думи (паронимите) в българския език*. София: ДИ „Д-р Петър Берон“, 1988.
- Виготски 1983:** Виготски, Л. С. *Мислене и реч*. София: Наука и изкуство, 1983
- Кларк 1991:** Clark, Eve. *Acquisitional principles in lexical development. // Perspectives on Language and Thought/ Interrelations on Development/*. Ed. By Susan A. Gelman, James P. Byrnes. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Кларк 1995:** Clark, Eve. *The Lexicon in Acquisition. // Cambridge Studies in Linguistics*. Cambridge, 1995.
- Милев, Братков, Николов 1964:** Милев, Ал., Й. Братков, Б. Николов. *Речник на чуждите думи*. Предговор Вл. Георгиев. София: Наука и изкуство, 1964.
- Остерийт 2007:** Остерийт, П. *Въведение в детската психология*. София: ИК „Лик“, 2007.
- Танева 2008:** Танева, Кр. *Принципи в лексикалното развитие на детето и тяхното диагностициране. // Водим бъдещето за ръка*. Ловеч: ИК „Сафо“, 2008, 528–531.
- Танева 2011:** Танева, Кр. *Реклама или рекламация: паронимите в речта на 5–6-годишните деца. // Съвременни педагогически теории и практики*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2011, 98–104.